

Дослідження сучасного стану соціально-економічних показників в контексті гідної праці в Україні (за методологією МОП)

Н. ЛЬЄНКО,
кандидат економічних наук,
Ю. СПАСЕНКО

НДІ праці і зайнятості населення
Міністерства соціальної політики України і НАН України
м. Київ

Розглянуто сучасні правові та аналітичні аспекти соціально-економічних показників гідної праці в Україні.

Рассмотрены современные правовые и аналитические аспекты социально-экономических показателей достойного труда в Украине.

The modern legal and analytical aspects of socio-economic indexes of decent work in Ukraine are expounded.

Ключові слова: гідна праця, профіль, МОП, показники.

Постановка проблеми. З 2006 р. Міжнародна організація праці (МОП) співпрацює з Україною за напрямом реалізації Концепції гідної праці, яка розроблена її експертами. У червні 2012 р. у Женеві був підписаний «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України, Всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та Всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців та Міжнародною організацією праці щодо Програми гідної праці на 2012–2015 роки».

Україною ратифікована частина конвенцій МОП, у законах сформульовані основні принципи і норми трипартизму, однак за деякими параметрами Україна відстає від вимог МОП.

Метою статті є дослідження та аналітичне обґрунтування показників гідної праці в Україні за методологією МОП відповідно до змін у законодавстві.

Виклад основного матеріалу. МОП визнає актуальним питання проведення систематичного моніторингу, оцінки стану і тенденцій статистичних даних та правових індикаторів у межах національної політики на базі елементів вимірювання гідної праці¹.

За визначенням МОП, профіль гідної праці містить одинадцять тематичних сфер з визначеними правови-

ми індикаторами та таблицями статистичних даних, що відображають важливі зміни та сучасні виклики щодо подальшого розвитку гідної праці в Україні.

Відповідно до останніх вимог законодавства в цій сфері, що знайшло відображення у «Профіль гідної праці в Україні», проведена актуалізація правових показників гідної праці за такими елементами вимірювання:

- економічний та соціальний контекст гідної праці;
- можливості щодо зайнятості;
- достатні заробітки та продуктивна зайнятість;
- гідна тривалість робочого часу;
- поєднання трудових та сімейних обов'язків й особистого життя;
- дитяча праця та примусова праця, що мають бути скасовані;
- стабільність та впевненість у збереженні роботи;
- рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості;
- безпечна праця;
- соціальне забезпечення;
- соціальний діалог, представництво працівників та роботодавців².

¹ Профіль гідної праці в Україні / Під редакцією Іванкевича В. В. – Генерального директора Інституту розвитку соціального страхування та кредитування. – МОП, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_154571.pdf.

² Профіль гідної праці в Україні / Під редакцією Іванкевича В. В. – Генерального директора Інституту розвитку соціального страхування та кредитування. – МОП, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_154571.pdf.

Аналіз стану складових гідної праці дозволив виявити наступне.

Економічний та соціальний контекст гідної праці.

Економіка України за період 2010–2011 рр. зазнала суттєвого відновлення. За 2 роки обсяг ВВП зріс на 9,5%, обсяг промислового виробництва – на 20,1%.

Однак, спад економіки з другого півріччя 2012 р. та за 9 місяців 2013 р. призвів до зниження темпів зростання середньомісячної номінальної заробітної плати, яка за 2012 р. зросла на 14,9%; за I півріччя 2013 р. вона становила 3181 грн. та зросла на 9,1% до відповідного періоду 2012 р.

Зростання споживчих цін у 2011 р. уповільнилося, а відповідний індекс становив у середньому 108% проти 115,9% у 2009 р. У 2012 р. він дорівнював 99,8%, що сприяло зростанню реальної заробітної плати до 114,4% проти 90,8% у 2009 р. За 6 міс. 2013 р. індекс споживчих цін склав 99,9%, індекс реальної заробітної плати – 109,6%.

Можливості щодо зайнятості. Позитивним є те, що рівень зайнятості населення віком 15–70 років щорічно зростає (крім 2009 р.). У 2012 р. порівняно з 2002 р. він збільшився на 3,7 в. п. та становив 59,7%.

Частка молоді, що не вчиться і не працює віком 15–24 роки, залишається високою, має тенденцію до збільшення: 17,3% у 2012 р. проти 15,8% докризового 2007 р.

Можливості щодо зайнятості поступово знижуються через скорочення вакансій та збільшення навантаження на них. Якщо у 2002 р. на одну вакансію припадало 9 безробітних, то в 2012 р. – 11. Кількість вакансій зменшилась з 123,9 тис. робочих місць у 2002 р. до 48,6 тис. у 2012 р. Завдяки високій напруженості на ринку праці поширюється сфера робочих місць з оплатою праці на рівні мінімальної заробітної плати, що призводить до бідності працюючого населення та поглиблення розшарування населення за доходами.

Достатні заробітки та продуктивна зайнятість. В Україні кожен п'ятий працюючий вважається бідним. Частка працюючих бідних (відносна межа бідності) має незначну позитивну тенденцію до зниження: за 11 років вона знизилася на 2,3 в. п. та становила у 2010–2011 рр. 19,7% проти 22,0% у 2002 р. Однак, у 2012 р. частка працюючих бідних зросла, склавши 20,7%. Це обумовлено низьким віношенням МЗП до середнього рівня оплати і прожиткового мінімуму. При цьому співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (індекс Кайтца) майже щорічно зменшується. Так за I півріччя 2013 р. індекс Кайтца склав 36,1%.

Частка працівників, яким заробітна плата була нарахована в межах середньої заробітної плати, у 2007 р. становила 68,8% і, поступово зменшуючись, на кінець 2012 р. склала 66,9%, а у червні 2013 р. вона зросла до 67,2%. Тобто, у більшості працівників нарахована заробітна плата залишається меншою за середній рівень у країні.

Незважаючи на позитивну динаміку зростання середньої заробітної плати, диференціація її рівня залишається досить високою та має негативну тенденцію до збільшення: у 2002 р. коефіцієнт диференціації становив – 5,48, у 2012 р. – 5,93.

МОП визначає рівень заробітної плати низьким, якщо він не досягає 2/3 медіанного рівня почасового заробітку, що на сьогодні притаманно Україні (у 2011 р. відносно 2002 р. він зменшився на 5,9 в. п. і склав 22,3%).

Гострою залишається проблема заборгованості із виплати заробітних плат. Починаючи з 2010 р. частка заборгованості на підприємствах-банкрутах зросла і склала майже половину усієї заборгованості.

Гідна тривалість робочого часу. У зв'язку з тим, що КЗпП встановлена норма тривалості робочого тижня 40 годин, яка є нижчою, ніж передбачено Конвенцією МОП №1 (48 годин на тиждень), нами розрахований показник «надурочний час» (понад 40 годин на тиждень), який виявив поступове зменшення частки осіб, які працювали понад норму робочого часу.

Чисельність працівників, які працюють на умовах скороченого робочого дня (тижня), зменшується, так у 2002 р. – це 12,4%, у 2012 р. – 7,0%. Тобто у 2012 р. кожен чотирнадцятий працівник в Україні працював менше за встановлену норму часу.

Зменшення рівня неповної зайнятості на підприємствах у 2011–2012 рр. сприяло зростанню кількості відпрацьованих годин. У 2012 р. в середньому на одного працівника цей показник склав 1672 години (87,5% фонду робочого часу). Тобто, неповна зайнятість в економіці України поступово знижується, стабілізується зайнятість на ринку праці в Україні.

Поєднання трудових та сімейних обов'язків й особистого життя. За період 2002–2012 рр. простежується стійка тенденція поступового зростання чисельності працівників, які знаходились у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого законодавством. У 2012 р. вона склала 4,2% штатних працівників (450,1 тис. осіб). Цей показник залишається незмінним протягом чотирьох років з 2009 р. до 2012 р. та є максимальним, починаючи з 2002 р. (коли він дорівнював 3,0%, або 367,1 тис. осіб).

На труднощі у поєднанні роботи та сімейних обов'язків вказує той факт, що з року в рік неухильно зростає частка економічно неактивного населення через виконання домашніх (сімейних) обов'язків, догляд за дітьми, хворими та іншими членами сім'ї. За останні одинадцять років відносно значення цього показника зросло з 10,9% у 2002 р. до 19,2% у 2012 р. Серед неактивного населення, яке не шукає роботу через наявність сімейних обов'язків (догляд за дітьми та іншими членами сім'ї), більшість складають жінки. Їх кількість серед неактивного населення

ня зросла з 14,9% у 2002 р. до 25,7% у 2012 р. Частка чоловіків, які не шукають роботу через наявність сімейних обов'язків, є набагато меншою, ніж відповідна частка жінок – з 5,2% загальної чисельності неактивного населення чоловічої статі у 2002 р. їх кількість збільшилась до 8,8% у 2012 р. Тобто гендерні диспропорції у цьому аспекті залишаються на досить високому рівні.

Дитяча праця та примусова праця, що мають бути скасовані. На рівні держави статистичне дослідження цієї проблеми проводилось один раз у 1999 р., за результатами якого 3,8% дітей працювали. Результати цього обстеження були представлені Держстатом України у статистичному бюлетені «Дитяча праця в Україні – 1999 р.». Після цього державна статистична інформація з питань використання дитячої праці не формується.

Стабільність та впевненість у збереженні роботи. У 2012 р. порівно з 2010 р. кількість працівників, які перебували в адміністративних відпустках без збереження заробітної плати, зменшилась удвічі. Скорочується кількість працівників, з якими уклалися цивільно-правові угоди, що пов'язано із запровадженням Єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Досить низьким залишається рівень охоплення найманих працівників професійною перепідготовкою. Якщо протягом 2000–2004 рр. частка зайнятих, які пройшли професійну перепідготовку, зростала та становила 1,5–1,8% облікової чисельності штатних працівників, то, починаючи з 2009 р., рівень охоплення знизився до 1,3% та залишався низьким у наступні 2010–2012 рр.

Рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості. За статистичними даними, чоловіки отримують вищу зарплату, ніж жінки. Однією з причин гендерного розриву в оплаті праці жінок є гендерна сегрегація. У «жіночих» видах економічної діяльності постійно фіксується заробітна плата нижча за середню в економіці України. Так, у 2012 р. у текстильному виробництві, виробництві одягу, хутра та виробів з хутра середня заробітна плата була меншою за середню заробітну плату в економіці України на 42,8%, у діяльності готелів, ресторанів – на 32,0%, в охороні здоров'я – на 27,2%, в освіті – на 16,5%.

Низькою є заробітна плата працівників бюджетної сфери, в якій переважно працює більшість жінок. Зокрема, це обумовлено відставанням першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки від розміру мінімальної заробітної плати (у 2013 р. – на 25,7%), недофінансуванням із державного бюджету тощо.

Безпечна праця. Впродовж досліджуваного періоду простежувалася позитивна динаміка деяких показників з охорони праці, зокрема: повільне зменшення рівнів виробничого травматизму зі смертельним та

несмертельним випадком, незначне періодичне скорочення рівня захворюваності на професійну патологію.

За період з 2002 до 2012 рр. рівень виробничого травматизму зі смертельним випадком поступово зменшувався з 10,0 випадків на 100 тис. працюючих до 5,6 випадків. У 2012 р. значення цього показника серед чоловіків становило 11,0 випадків на 100 тис. працюючих чоловіків, а серед жінок – 0,7. При цьому тенденції у коливанні рівнів виробничого травматизму зі смертельним наслідком серед жінок та серед чоловіків є ідентичними. Виробничий травматизм із смертельним випадком на 100 тис. працюючих з 2002 р. до 2012 р. знизився з 216 до 90 випадків, демонструючи динаміку сталого покращення. При цьому серед чоловіків цей показник за аналізований період скоротився з 362 до 147 випадків, а серед жінок – з 74 до 39 у 2012 р.

Водночас, тяжкість травм значно посилилась. Якщо, у 2002 р. кількість людино-днів непрацездатності у розрахунку на одного потерпілого складала 32,1, то у 2012 р. – 41. Підтвердженням зростання тяжкості виробничих травм є також співвідношення кількості нещасних випадків зі смертельним наслідком до загальної кількості нещасних випадків. У 2002 р. в Україні з кожних 22 травмованих працівників один працівник помер, а вже у 2012 р. один смертельний випадок припадав на кожні 16 травм. Ці показники є набагато гіршими порівняно з європейськими країнами, що свідчить про імовірність приховування нещасних випадків з менш тяжкими травмами, які не викликають втрати працездатності.

Соціальне забезпечення. Статистичні показники засвідчують, що відносно ВВП видатки на соціальний захист збільшилися: з 5,6% у 2002 р. до 8,9% у 2012 р., а найбільшими вони були у 2010 р. – 9,7%. Частка видатків на охорону здоров'я відносно ВВП зросла з 3,3% у 2002 р. до 4,1% у 2012 р.

Такий показник, як співвідношення середньої пенсії до середньої зарплати, засвідчує соціальну спрямованість економічної політики держави та має стабільну тенденцію до зростання: з 36,3% у 2002 р. до 47,3% у 2012 р., а в окремі роки він навіть перевищував 50%.

При цьому частка населення старше пенсійного віку, яка отримувала пенсію, за період з 2002 р. до 2012 р. зросла на 7,3 в. п. (у 2002 р. – 89,4%, 2012 р. – 96,7%). Водночас, частка економічно активного населення працездатного віку, яка робить внески до Пенсійного фонду, постійно скорочується: у 2002 р. вона складала 78,2%, у 2012 р. – 69,6%. Якщо розглядати останні підвищення пенсій, то за період 2010–2012 рр. середній розмір пенсії збільшився на 42,4% (на 01.01.2010 р. – 1032,68 грн., на 01.01.2013 р. – 1470,7 грн.). За цей же період фонд оплати праці збільшився лише на 33%, а середня заробітна плата – на 35,1%. Крім того, Пенсійний фонд здійснює доплати до пенсій з метою

доведення їх до прожиткового мінімуму. Це означає, що підвищення рівня життя пенсіонерів здійснювалося за рахунок збільшення дотацій Пенсійному фонду з державного бюджету: станом на 01.01.2013 р. кількість пенсіонерів, які отримують пенсію до 1000 грн. (2428,8 млн. осіб), порівняно з 2010 р. (9586,3 млн. осіб) скоротилася на 74,7%.

Соціальний діалог, представництво працівників та роботодавців. Стосовно загальної кількості зайнятих у 2012 р. порівняно з 2002 р. зросла кількість працівників – членів профспілок до 46,8% (на 6,5 в.п.), а частка працюючих на підприємствах, що відносяться до організацій роботодавців, зросла до 30,5% (на 3,2 в.п.).

За реєстрами репрезентативності, кількість об'єднань роботодавців є значно меншою від об'єднань профспілок на всіх рівнях соціального діалогу. Так, станом на 01.10.2013 р. на національному рівні репрезентовані 5 об'єднань профспілок та 3 об'єднання роботодавців, на галузевому рівні – 57 об'єднань профспілок та 14 об'єднань роботодавців.

За даними Держстату, станом на 01.01.2013 р. в Україні зареєстровано 101712 колективних договорів, що на 3,2% більше, ніж на 01.01.2012 р., але цей показник є нижчим за показник 2010 р. на 3,1%. Рівень охоплення колективними договорами є достатньо високим, і за період 2002–2012 рр. він зріс з 80,3% до 81,4%. Кількість найманих працівників, охоплених колективними договорами, за цей період зменшилася з 9662,3 тис. осіб до 8730 тис. осіб (відповідно зменшувалась кількість штатних працівників). Найбільшим відсоток охоплення колективними договорами є у промисловості, транспорті та зв'язку, лісовому господарстві та пов'язаних з ним послугах, у сфері досліджень та розробок, освіти та охороні здоров'я (від 87,0% до 97,0%), найменшим – у сфері фінансової діяльності, будівництві, торгівлі, діяльності готелів та ресторанів (від 41,7% до 65,9%).

Результати дослідження стану гідної праці в Україні за показниками її вимірювання дозволили виявити позитивні та негативні аспекти, які характеризують її рівень (табл. 1).

Таблиця 1

Позитивні та негативні аспекти рівня гідної праці в Україні за елементами вимірювання, визначеними МОП, починаючи з 2002 р.

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1. Економічний та соціальний контекст гідної праці	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ збільшення ВВП на душу населення у 2012 р. порівняно з 2002 р. на 48,2% (у дол. США за ПКС 2005 р.); ➤ зростання обсягу ВВП за 2010 – 2011 рр. на 9,5% та обсягів промислового виробництва – на 20,1%; ➤ зменшення рівня бідності населення: 25,5% – у 2012 р. проти 27,2% – у 2002 р.; ➤ зменшення індекса Джині: з 0,29 до 0,26 за 2002 та 2012 рр. відповідно; ➤ зменшення децильного коефіцієнта диференціації доходів населення до 5,1 раза у 2012 р. порівняно з 2002 роком (6,8 раза); ➤ збільшення частки оплати праці у ВВП до 48,9% у 2012 р. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ спад промислового виробництва за півтора роки (2012 р. – I півріччя 2013 р.) склав майже 6%, ВВП зменшився на 1,1%, ВВП на душу населення (у дол. США за ПКС 2005 р.) за 2 роки знизився на 4,0% (з 6697 дол. США у 2010 р. до 6428 дол. США у 2012 р.); ➤ зростання рівня бідності населення
2. Можливості щодо зайнятості	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ збільшення рівня зайнятості населення до 59,7% (населення віком 15-70 років) та до 62,4% (населення віком 15–64 роки) в 2012 р.; ➤ зниження рівня безробіття до 7,5% (населення віком 15-70 років) та до 7,7% (населення віком 15-64 роки) в 2012 р.; ➤ зростання частки працюючих у секторі самостійної зайнятості; ➤ зменшення питомої ваги безробітних осіб з повною та базовою загальною середньою освітою; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ зменшення чисельності економічно активного населення в усіх вікових категоріях; ➤ наявність високого рівня безробіття серед молоді; ➤ зменшення частки найманих працівників; ➤ зростання частки працівників у неформальному секторі економіки; ➤ збільшення питомої ваги безробітних з вищою освітою, базовою та неповною вищою освітою, професійно-технічною освітою

<ul style="list-style-type: none"> ➤ створення системи реабілітаційних установ, низки соціальних програм і заходів, зокрема, 12 центрів професійної реабілітації інвалідів, в яких здійснюється навчання за 58 професіями; ➤ введення в дію нового Закону України «Про зайнятість населення», що розширило коло основних напрямків державної політики щодо: змін у вимогах при визнанні особи безробітною; розширення кола осіб, що належать до зайнятого населення; введення заборони в оголошеннях на вакансії щодо обмеження віку та статі осіб старше 45 років; щодо осіб, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню тощо 	
---	--

3. Достатні заробітки та продуктивна зайнятість

<ul style="list-style-type: none"> ➤ зростання середньомісячної заробітної плати у поточних цінах з 376 грн. у 2002 р. до 3025 грн. у 2012 р.; ➤ поступове зниження рівня інфляції до 99,8% у 2012 рр.; ➤ зростання темпів росту реальної заробітної плати; ➤ зростання середньорічної мінімальної заробітної плати зі 153 грн. у 2002 р. до 1098 грн. у 2012 р.; ➤ зниження частки працюючих бідних з 22,0% у 2002 р. до 20,7% у 2012 р.; ➤ зниження частки населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум на одну особу, з 12,7% у 2007 р. до 9,1% у 2012 р.; ➤ зниження загальної кількості бідних з 72,5% у 2002 р. до 19,6% у 2012 р.; ➤ зменшення заборгованості із виплати заробітної плати з 1473 млн. грн. станом на 01.01.2010 р. до 894 млн. грн. станом на 01.01.2013 р. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ недостатній рівень розміру мінімальної заробітної плати відносно фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб; ➤ зменшення індексу Кайтца з 40,7% у 2002 р. до 36,3% – у 2012 р.; ➤ висока диференціація середньомісячної заробітної плати (у 2002 р. – 5,48, у 2012 р. – 6,33); ➤ зростання частки працюючих бідних (у 2011 р. – 19,7%, у 2012 р. – 20,7%); ➤ зростання кількості бідних (у 2011р. – 14,6%, у 2012 р. – 19,6%); ➤ зростання заборгованості із виплати заробітної плати у 2013 р.
--	--

4. Гідна тривалість робочого часу

<ul style="list-style-type: none"> ➤ зниження частки найманих працівників, які працювали продовжений робочий час (понад 40 годин на тиждень), у 2012 р. до 14,2% проти 17,0% у 2006 р.; ➤ зменшення частки працівників, які працювали на умовах скороченого робочого часу, від загальної чисельності штатних працівників з 12,4% у 2002 р. до 7,0% у 2012 р.; ➤ зростання використання робочого часу (з 83,4% фонду робочого часу у 2002 р. до 87,5% – у 2012 р.) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ зростання частки найманих працівників, які працювали продовжений робочий день (понад 40 годин на тиждень), з 13,3% у 2011р. до 14,2% – у 2012 р.
--	--

5. Поєднання трудових та сімейних обов'язків й особистого життя

<ul style="list-style-type: none"> ➤ зростання чисельності працівників, які знаходились у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого законодавством, що у 2009–2012 рр. склало 4,2% штатних працівників, або 450,1 тис. осіб; ➤ незмінна відносна чисельність жінок, які знаходились у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, по відношенню до облікової кількості штатних працівників з 2002 р. (0,5%) по 2012 р. (0,6%); ➤ з березня 2011 р. збільшення розміру допомоги при народженні дитини: з 22 до 30 розмірів прожиткового мінімуму – на першу дитину; з 45 до 60 розмірів прожиткового мінімуму – на другу дитину; з 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ зменшення загальної чисельності жінок, які знаходяться у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, по відношенню до облікової кількості штатних працівників, у 2002 р. – 70,9 тис. осіб, а вже у 2012 р. – 63,0 тис. осіб; ➤ зростання частки економічно неактивного населення через виконання домашніх (сімейних) обов'язків (догляд за дітьми, хворими та іншими членами сім'ї), з 10,9 % у 2002 р. до 19,2 % у 2012 р.; ➤ зростання кількості жінок серед неактивного населення, яке не шукає роботу через наявність сімейних обов'язків (догляд за дітьми та іншими членами сім'ї), з 14,9 % у 2002 р. до 25,7% у 2012 р.;
--	---

<p>90 до 120 розмірів прожиткового мінімуму – на третю і кожну наступну дитину;</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ щорічне збільшення кількості дошкільних навчальних закладів в країні 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ запровадження ЄВ без реформування механізму виплат допомоги по вагітності та пологах за рахунок ФССН; ➤ продовження практики відмови роботодавців від прийняття на роботу молодих жінок або жінок, які мають маленьких дітей
--	---

6. Дитяча праця та примусова праця, що мають бути скасовані

<ul style="list-style-type: none"> ➤ створення інституції Уповноваженого Президента України з прав дитини, Громадської консультативної ради з питань захисту прав дитини; ➤ продовження діяльності громадських та міжнародних організацій по запобіганню сексуального насильства та захисту прав дітей (Центр «Ла-Страда-Україна», Кітаріс в Україні), протидії дитячій порнографії в Інтернеті, кіберзлочинності та торгівлі людьми, зокрема, дітьми, підтримки та опіки дітьми трудових мігрантів тощо 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ недотримання гідного рівня захисту прав дитини; ➤ незапровадження системи моніторингу застосування дитячої праці на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності, що передбачалась до введення з 2009 р. Загальнодержавною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року»; ➤ відсутність обстеження стану застосування дитячої праці Держстатом в Україні. Востаннє проводилось у 1999 р.; ➤ наявність проблем розробки та апробації механізмів та інструментів із запобігання найгірших форм дитячої праці та створення системи реабілітації дітей, вилучених з них; ➤ використання значної кількості дітей у віці до 15 років, що працюють у сфері неформальної та тіньової економіки («копанки» нелегальних шахт, комерційний секс, вуличні жebraцькі угруповання); ➤ наявність злочинності в дитячому середовищі; ➤ існування проблем дітей трудових мігрантів; ➤ відсутність державної статистичної інформації з питань дитячої зайнятості
--	---

7. Стабільність та вневненість у збереженні роботи

<ul style="list-style-type: none"> ➤ зменшення кількості осіб, які зневірилися у пошуках роботи (у 6 разів); ➤ зменшення кількості осіб відносно кількості зайнятих громадян, які працювали за цивільно-правовими договорами, з 2,0% у 2002 р. до 1,3% у 2012 р.; ➤ зменшення частки працівників, які перебували у відпустках без збереження заробітної плати, відносно чисельності штатних працівників з 5,1% у 2002 р. до 1,3% у 2012 р.; ➤ зменшення середньої тривалості незайнятості у 2 рази: з 22 місяців у 2002 р. до 11 місяців у 2012 р.; ➤ збільшення допомоги по безробіттю відносно мінімальної заробітної плати з 63,1% у 2002 р. до 90,6% у 2012 р.; ➤ реалізація Закону України «Про зайнятість населення» та прийняття у зв'язку з цим Урядом та Мінсоцполітики більше 20 нормативно-правових актів; ➤ до територіальних програм зайнятості населення у всіх регіонах включаються заходи щодо розвитку профорієнтації; ➤ у 2012 р. на базі 10 центрів професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості професійне навчання пройшли 34,5 тис. безробітних громадян більше як за 150 професіями та напрямками підготовки; ➤ постійне збільшення середнього розміру допомоги по безробіттю на одну особу у відсотках до мінімальної заробітної плати та мінімального розміру допомоги по безробіттю 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ збільшення коефіцієнту обороту робочої сили по звільненню відносно середньооблікової кількості штатних працівників з 27,2% у 2002 р. до 30,3% у 2012 р.; ➤ збільшення частки працівників, які звільнились за власним бажанням з 22,4% у 2002 р. до 26,3% у 2012 р., та частки працівників, які були звільнені за скороченням штатів з 1,5% до 1,9% відповідно; ➤ відсутність дієвих заходів у подоланні тіньової економіки, несприятливі умови ведення легального бізнесу, недостатність наявних та відсутність нових робочих місць у формальному секторі економіки; ➤ вдвічі нижчий рівень внутрішньої мобільності робочої сили порівняно з іншими країнами (за оцінками Світового банку, 2012 р.); ➤ наявність вимушеної неповної зайнятості, що призводить до пошуку працівниками нової роботи; ➤ високий коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню (30,3% у 2012 р.) свідчить про невдоволення працівників роботою, зокрема, високу частку в цьому показникові займає звільнення за власним бажанням (26,3% у 2012 р.); ➤ низький рівень охоплення найманих працівників, що пройшли професійну перепідготовку. У 2011–2012 рр. цей показник становив 1,3% облікової чисельності штатних працівників проти 1,8% у 2004 р.
---	--

8. Рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості

<ul style="list-style-type: none"> ➤ перевага чисельності керівників-жінок на державній службі над чисельністю керівників-чоловіків, крім державних службовців, які займають найвищі посади; ➤ позитивна тенденція до зменшення гендерного розриву у рівнях заробітних плат в деяких видах економічної діяльності (у 2002 р. розрив становив 30,65%, а у – 2012 р. 25,1%); ➤ зменшення професійної сегрегації за ознакою статі з 0,36 у 2002 р. до 0,33 у 2012 р.; ➤ зростання рівня залучення безробітних жінок до професійного навчання Державною службою зайнятості з 14,5% у 2001 р. до 15,5% у 2012 р.; ➤ зростання рівня працевлаштування жінок з 37,2% у 2001 р. до 38,6% у 2012 р. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ низька заробітна плата працівників бюджетної сфери, в якій працює значна кількість жінок; ➤ нижча за середню в економіці України заробітна плата у «жіночих» видах економічної діяльності
---	--

9. Безпечна праця

<ul style="list-style-type: none"> ➤ формування необхідної нормативно-правової бази для створення на підприємствах безпечних умов праці та затвердження Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС щодо охорони та безпеки праці; ➤ удосконалення порядку розслідування нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві; ➤ повільне зменшення рівнів виробничого травматизму зі смертельним та несмертельним випадком, а також рівня захворюваності на професійну патологію; ➤ істотне зростання розмірів виплат потерпілим на виробництві за такими видами: одноразова допомога в разі стійкої втрати працездатності, одноразова допомога в разі смерті застрахованого, щомісячні страхові виплати, пенсія у разі інвалідності, пенсія у зв'язку з втратою годувальника; ➤ значне зростання розмірів витратків Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань на лікування потерпілих у лікувально-профілактичних закладах, забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, корегуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, зубопротезуванням, спеціальними засобами пересування 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ухиляння роботодавців від дотримання норм і законів щодо охорони праці; ➤ приховування значної частини нещасних випадків; ➤ збільшення коефіцієнту тяжкості травмування; ➤ використання недосконалих технологій, застарілого обладнання, машин і механізмів та їх несправність; ➤ недоліки у проведенні періодичних медичних оглядів, недостатнє забезпечення та застосування працівниками колективних та індивідуальних захисних засобів
--	---

10. Соціальне забезпечення

<ul style="list-style-type: none"> ➤ збільшення частки витратків на соціальний захист відносно ВВП: з 5,6% у 2002 р. до 8,9% у 2012 р. ➤ збільшення частки витратків на охорону здоров'я відносно ВВП: з 3,3% у 2002 р. до 4,1% у 2012 р.; ➤ прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»; ➤ зростання співвідношення середньої пенсії до середньої зарплати: з 36,3% у 2002 р. до 47,3% у 2012 р. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ відсутність загальнообов'язкового медичного страхування; ➤ недостатній рівень пенсійного забезпечення чинною солідарною пенсійною системою в умовах демографічної кризи; ➤ наявність неадекватних тенденцій існуючої пенсійної системи: збільшення частки населення старшого пенсійного віку, та зменшення частки економічно-активного населення працездатного віку; ➤ сплата більшістю самозайнятих осіб внесків до Пенсійного фонду (ПФ) з розміру мінімальної заробітної плати, випадки звітування роботодавцями про виплату лише мінімальної заробітної плати; низька база сплати страхових внесків до ПФ
--	--

11. Соціальний діалог, представництво працівників та роботодавців

<ul style="list-style-type: none"> ➤ зростання кількості працівників – членів профспілок відносно загальної кількості зайнятих до 46,8% у 2012 році; ➤ високий рівень охоплення колективними договорами (у 2012 р. він склав 81,4%); ➤ прийняття нової редакції Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» активізувало участь організації роботодавців в укладанні Генеральної угоди 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ зменшення кількості найманих працівників, охоплених колективними договорами, за період 2002–2012 рр.; ➤ відсутність укладання колективних договорів на малих та приватних підприємствах; ➤ значно менша кількість об'єднань роботодавців ніж об'єднань профспілок на всіх рівнях соціального діалогу; ➤ непоширення дії угод на суб'єктів, які не брали участі у їх підписанні; ➤ наявність формального характеру окремих положень Генеральної угоди; ➤ недостатність розвитку партнерських відносин на галузевому рівні та невідповідність галузевої розгалуженості профспілок і організацій роботодавців структурі видів економічної діяльності; ➤ неврахування галузевими угодами положень генеральних угод
--	--

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України: .Статистичний щорічник України за 2002–2012 рр. / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2003–2013; Стат. зб. Праця України за 2002–2012 рр., / Державна служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Сенік. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2003–2013; Стат. зб. Економічна активність населення України за 2002–2012 рр. / Держ. служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Сенік. – К., 2003–2013.

За рекомендаціями МОП, моніторинг процесу дослідження гідної праці повинен здійснюватись за певними показниками. Однак, не всі запропоновані МОП показники знайшли своє відображення у попередньому моніторингу, що проводився експертами МОП, оскільки деякі з них передбачені формами державних статис-

тичних спостережень. Тому при проведенні цієї аналітичної роботи з метою надання розгорнутої статистичної інформації з цього питання нами введені додаткові показники відповідно до рекомендацій МОП. Разом з тим запропоновано доповнити перелік показників, які відсутні у державній статистиці (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік показників, які слід враховувати при обстеженні стану гідної праці в Україні за елементами вимірювання

Додаткові показники, якими доповнено аналітичні розрахунки	Рекомендовані МОП показники, які відсутні в державній статистиці
1. Економічний та соціальний контекст гідної праці	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ індекс заробітної плати в промисловості, %; ➤ коефіцієнт диференціації середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності; ➤ мінімальна заробітна плата у % до фактичного прожиткового мінімуму 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ кількість учнів середніх шкіл за статтю (хлопці, дівчата); ➤ кількість учнів початкових шкіл за статтю (хлопці, дівчата); ➤ діти, які не відвідують школу; ➤ орієнтовний % ВІЛ-інфікованого населення працездатного віку
2. Можливості щодо зайнятості	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ питома вага найманих працівників серед зайнятих поза сільськогосподарським сектором; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ частка найманих працівників серед зайнятих поза сільськогосподарським сектором;

<ul style="list-style-type: none"> ➤ співвідношення чисельності незайнятих громадян та кількості вакансій; ➤ частка безробітних за освітою: повна вища, базова та неповна вища, професійно-технічна, повна загальна середня, базова загальна середня, початкова; ➤ вакансії на кінець року 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ частка самозайнятих та тих, хто працює в сім'ях за контрактом серед усіх зайнятих; ➤ недовикористана зайнятість
---	--

3. Достатні заробітки та продуктивна зайнятість

<p>статистичні показники відповідають рекомендаціям експертів МОП</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ мінімальна заробітна плата у % від медіанної; ➤ середня погодинна заробітна плата за окремими професіями; ➤ рівень низької заробітної плати (нижче 2/3 мінімального рівня середнього погодинного заробітку), %; ➤ загальна кількість бідних (абсолютна межа бідності), %
---	---

4. Гідна тривалість робочого часу

<ul style="list-style-type: none"> ➤ переведені з економічних причин на неповний робочий день (тиждень); ➤ використання робочого часу: <ul style="list-style-type: none"> – відпрацьовано у % до фонду робочого часу; – відпрацьовано в середньому на одного штатного працівника; ➤ оплачувана щорічна відпустка: <ul style="list-style-type: none"> – у % до фонду робочого часу; – у середньому на 1 штатного працівника 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ оплачувана річна відпустка
---	--

5. Поєднання трудових та сімейних обов'язків й особистого життя

<p>статистичні показники відповідають рекомендаціям експертів МОП</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ асоціальні/незвичайні години; ➤ захист материнства
---	---

6. Дитяча праця та примусова праця, що мають бути скасовані

<ul style="list-style-type: none"> ➤ у шкідливих умовах; ➤ примусова праця 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ дитяча праця в небезпечних умовах; ➤ інші найгірші форми дитячої праці; ➤ примусова праця
--	---

7. Стабільність та вневненість у збереженні роботи

<ul style="list-style-type: none"> ➤ коефіцієнт обороту робочої сили у відсотках до середньооблікової кількості штатних працівників по прийому та по звільненню; ➤ звільнені, у відсотках до середньооблікової кількості штатних працівників за власним бажанням та за скороченням штатів; ➤ населення працездатного віку, яке зневірилось у пошуках роботи – всього, жінки, чоловіки, міське населення, сільська місцевість; ➤ середня тривалість незайнятості; ➤ допомога по безробіттю у середньому на одну особу у % до мінімальної заробітної плати; ➤ витрати Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у % до ВВП на виплату допомоги по безробіттю та на заходи активної політики зайнятості; ➤ наймані працівники, що пройшли професійну перепідготовку (в минулому році), тис. осіб у співвідношенні до облікової чисельності штатних працівників 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ тривалість перебування на займаній посаді; ➤ частка осіб, зайнятих виробництвом продуктів та послуг для задоволення особистих потреб і споживання в рамках особистого домашнього господарства; ➤ заробітна плата випадкових працівників
---	---

8. Рівні можливості та рівне ставлення у сфері зайнятості

<p>статистичні показники відповідають рекомендаціям експертів МОП</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ індикатор фундаментальних принципів та прав у сфері праці (ліквідація дискримінації в галузі праці та зайнятості); ➤ масштаб дискримінації щодо ознак раси, етнічної приналежності корінних народів, (недавніх) робочих мігрантів, сільських робітників за наявністю відповідних даних на національному рівні; ➤ масштаб дисперсії галузевої, професійної дистрибуції (недавніх) робочих мігрантів; ➤ вимір зайнятості осіб з обмеженими можливостями
---	--

9. Безпечна праця

<ul style="list-style-type: none"> ➤ витрати ФССНВ на профілактику виробничого травматизму; ➤ середні щомісячні виплати у разі смертельного випадку 	<p>статистичні показники відповідають рекомендаціям експертів МОП</p>
---	---

10. Соціальне забезпечення

<ul style="list-style-type: none"> ➤ співвідношення середньої пенсії та середньої зарплати 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ частка населення, охопленого базовим медичним забезпеченням; ➤ частка економічно активного населення, яке робить внески в пенсійну систему; ➤ державні видатки на підтримку доходів на основі споживання (у % до ВВП); ➤ бенефіціари фінансової підтримки доходів (% бідних)
---	---

11. Соціальний діалог, представництво працівників та роботодавців

<p>статистичні показники відповідають рекомендаціям експертів МОП</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ рівень участі у профспілках; ➤ питома вага підприємств, які належать до організації роботодавців; ➤ індикатор фундаментальних принципів і прав (свобода асоціацій і колективного регулювання)
---	---

Джерело: складено авторами за даними Держстату України та рекомендаціями МОП: Профіль гідної праці в Україні / Під редакцією Іванкевича В. В. – Генерального директора Інституту розвитку соціального страхування та кредитування. – МОП, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_154571.pdf; Статистичний щорічник України за 2002–2012 рр. / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2003–2013; Стат. зб. Праця України за 2002–2012 рр., / Державна служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Сенік. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2003 – 2013; Стат. зб. Економічна активність населення України за 2002 – 2012 рр. / Держ. служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Сенік. – К., 2003– 013; Decent work country profile: Ukraine / International Labour Office, ILO/EC Project “Monitoring and Assessing Progress on Decent Work» (MAP). – Geneva: ILO, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_221717.pdf

Висновки. У вересні 2008 р. Тристоронньою радою експертів були прийняті рекомендації щодо виміру показників гідної праці за одинадцятьма тематичними сферами з визначеними правовими індикаторами та таблицями статистичних даних. В результаті проведення моніторингу гідної праці за показниками вимірювання за методологією МОП, які відображені у «Профіль гідної праці в Україні», виявлено як позитивні, так і негативні аспекти, які відобра-

жають важливі зміни і сучасні виклики та впливають на її рівень.

У підготовленому документі «Профіль гідної праці в Україні» враховано зміни в законодавстві за 2010–2012 рр., що відбулися в цій сфері, та доповнено аналітичну частину додатковими показниками відповідно до рекомендацій МОП. Також, на нашу думку, введення до державної статистики показників, які нею не охоплюються, дозволить якісно поліпшити висвітлення стану гідної праці в Україні.